

opdatering

Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum

2021

opdatering

Årbog for Vardemuseerne &
Ringkøbing-Skjern Museum 2021

opdatering
Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2021

© Forfatterne, Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2022

Redaktion: Christian Ringskou og Tine Lorange

Korrektur: Harriet Ludvigsen

Grafisk tilrettelæggelse: Tine Lorange

Fotos og illustrationer: med mindre andet er angivet ved
de enkelte fotos og illustrationer tilhører billedmaterialet
i denne bog Vardemuseerne, NaturKulturVarde,
Ringkøbing-Skjern Museum eller Arkæologi Vestjylland

Alle kort, ortofotos og Danmarks digitale
højdemodel: ©Geodatastyrelsen/ Styrelsen
for Dataforsyning og Effektivisering

Skrift: Myriad Pro

Papir: MultiArt Silk 130g

Omslag: 1/s 260g

Tryk: PE Offset, Varde

ISBN 978-87-93713-25-3

ISSN 1903-9581

Kære læser!

Den, der måler tidens gang i udgivelsen af en ny *opdatering*, kan konstatere, at endnu et år er gået.

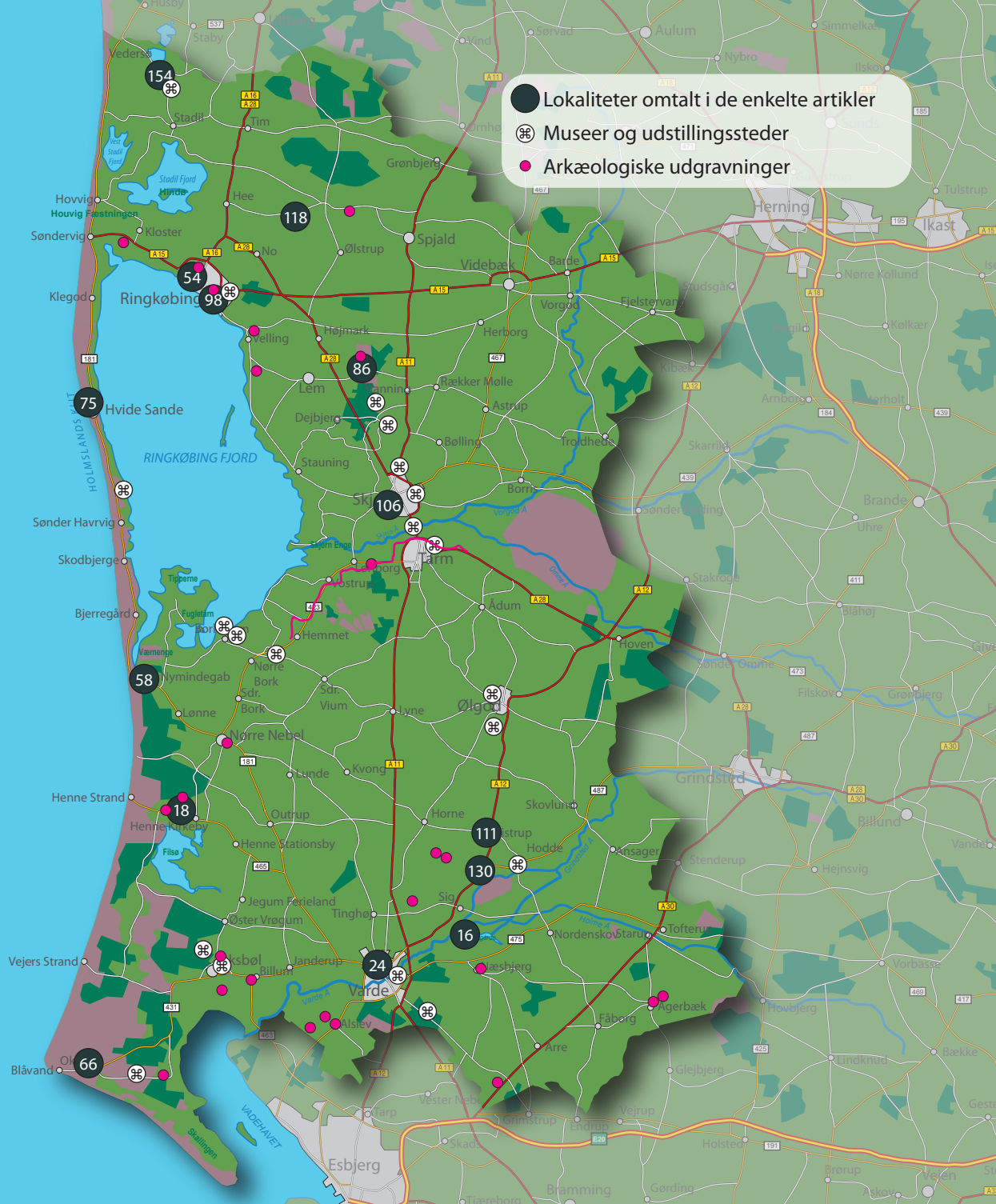
Da sidste års udgave kom på gaden, var hele landet nedlukket af Corona, og årbogen havde flere artikler, der handlede om pandemien og dens konsekvenser for os. Det mellemliggende år har i høj grad været præget af Coronanedlukning og restriktioner: Vi har manglet gæster og tabt indtægter; vi har måttet ændre planer og tilpasse os nye retningslinjer; vi har været udfordret af mangel på arbejdskraft og af at få vagtplaner til at gå op, når nye blev smittet og måtte i isolation. Men på trods af nedlukning og bøv! og besvær, så har de to museers medarbejdere i 2021 lavet kilometervis af arkæologiske udgravninger, åbnet nye udstillinger, udviklet nye formidlingstilbud, lavet indsamling og forskning og er indgået i nye samarbejder og nye opgaver, ligesom vores museumsforeninger har gennemført så mange af de planlagte arrangementer som restriktionerne tillod. Og både medarbejdere og museumsforeninger har fundet tid til at skrive om det i denne årbog.

Årbogen rummer også denne gang artikler af gæsteskribenter. I dette tilfælde kommer de fra Weekendavisen; Technische Universität Braunschweig; Aarhus Universitet; Arktisk Institut og Nationalmuseet – foruden forhenværende direktører fra vore to museer samt Nationalmuseet. Det illustrerer, at vores vestjyske historier har relevans for en langt bredere kreds end den lokale.

Nu er landet genåbnet! Og selvom Coronasmitten stadig raser, så er vi fulde af optimisme for det kommende år: Der kommer til at ske markante forandringer både på Ringkøbing-Skjern Museum og på Vardemuseerne. Samarbejdet med Fiskeriets Hus i Hvide Sande og Naturkraft i Ringkøbing er nye opgaver for Ringkøbing-Skjern Museum, og er startet med årets fejring af fiskerbyens 90-års fødselsdag. Åbningen af FLUGT i Oksbøl kommer til at forandre Vardemuseerne igen og flere nye projekter står klar. Alt det kan man måske læse om i næste udgave af *opdatering*.

God læselyst!

Mette Bjerrum Jensen og Claus Kjeld Jensen

Indhold

- 6** Museumsforeningernes årsberetninger
- 16** Museumsmanden og lokalhistorikeren Søren Manøe
Af tidl. museumsdirektør Ole Faber
- 18** Haverne i Henne
Af Torben Egeberg
- 24** Mundt og Luplau
Af John V. Jensen
- 54** Ludvig Mylius-Erichsen
Af Janni Andreassen
- 58** "Farver i alle Tonarter..."
Af Christian Biskup
- 66** Hans liv var fuldt af sten
Af Jesper Vind
- 75** Hvide Sande i 90 år
Af Caroline E. Larsen & Christian Ringskou
- 86** "Nå, det mener arkæologerne altså er noget forhistorisk?"
Af Kim Clausen
- 98** Smedegade og Søndergade
Af Christian Ringskou
- 106** "No signals were received from this aircraft"
Af Christian Ringskou
- 111** Isenkræmmeren fra Tistrup
Af Marianne Sørensen
- 118** Geologi og landskab omkring den befæstede jernalderlandsby Lyngsmose
Af Søren M. Kristiansen, Kristian Dalsgaard, Charlotte Rasmussen & Peter Roll Jakobsen
- 130** Thorstrup og Teilmann
Af Per Kristian Madsen, Hans Mikkelsen, Orla Hylleberg Eriksen & John V. Jensen
- 154** Hvad var det dog, der skete?
Af Caroline E. Larsen
- 160** Wild West Walk 'n' Run
Af Sabine Jensen
- 166** Årets gang i ArkVest
Af Lene B. Frandsen & Poul Krogh Jørgensen
- 172** Årets udgravninger
Af arkæologerne i ArkVest
- 192** Tidstavle

Hans liv var fuldt af sten

Af Jesper Vind

I 1939 blev den ekspressionistiske og antinazistiske kunstner Christoph Voll begravet i Blåvand. Han var en af mellemkrigstidens største tyske billedhuggere, men blev stemplet som "degenereret" af Goebbels og Hitler. Efter Anden Verdenskrig gik Voll ufortjent i glemslen, og hans gravsted – som han delte med sin danske hustru Erna – blev desværre sløjftet. Nu er der igen international interesse for Volls vitale skulpturer og tegninger.

Han blev kaldt "skulpturens Tolstoj" af den kendte italienske kunstkritiker Roberto Tassi. I det parisiske tidsskrift *Cahiers d'Art* anno 1928 blev han beskrevet som en *réaliste extraordinaire*. Og da hans skulpturer posthumt i 1948 blev udstillet på Charlottenborg, omtalte Berlingske Tidende dem under overskriften: "Hvem var Christoph Voll? En stor tysk Kunstner, der blev trampet ned af Hitler-Regimets Støvler".

Jeg husker ham fra min barndoms ferier i Blåvand, hvor vi en dag var på kirkegården for at se billedhuggerens grav. Her havde han ligget siden 1939, omgivet af fyrretræer, klitter og Vesterhavets susen. I 1963 fik han selskab af sin danske kone, malerinden Erna Voll, født Sørensen. Deres lille røde gravsten havde blot indgraverede navne og et spinkelt kors.

De havde mødt hinanden i Dresden i 1921 i den ekspressionistiske tid efter Første Verdenskrig. Her blev Christoph Voll en af den nye demokratiske Weimarrepublik kulturelle stjerner. Siden blev han forfulgt af Hitlers regime og af Goebbels stemplet som "degenereret" på den berømte og berygtede *Entartete Kunst*-udstilling i München i 1937, der også hånede malere som Kandinsky, Klee, Chagall, Kirchner og Nolde.

Jeg havde glemt Christoph Voll, indtil jeg mødte den tidligere danske minister Tom Høyem, der i dag er liberal

byråds- og kulturpolitiker i den tyske by Karlsruhe. Der har man mange Voll-skulpturer stående på kunstmuseet og i parkerne. Høyem sagde til mig, at "Christoph Voll jo er begravet i Blåvand og havde nær forbindelse med Danmark. Burde du ikke skrive om ham?"

I 2021 fulgte jeg op på idéen. Min research begyndte med, at jeg i tungt regnvejr vendte tilbage til Oksby kirkegård i Blåvand. Jeg gik ned ad perlegruset og så alle grave-
ne en for en. Christoph og Erna Volls gravsten var der ikke.

Bagefter googled jeg mig frem til websitet sepper.dk, hvor man har registreret gravstenene på Oksby kirkegård. Her fremgik det, at Christoph og Erna Volls gravsted var blevet sløjftet, og at deres sten var blevet flyttet til et hjørne af kirkegården – også kaldet *lapidariet* – sammen med andre sten fra sløjfede gravsteder.

Jeg ringede så til graveren, der oplyste, at alle sten fra lapidariet, bortset fra en gammel døbefont, var blevet ryddet for et par år siden. Jeg spurgte ham, hvad der mon var sket med det tysk-danske kunstnerpars gravsten?

"Den er formentlig, ligesom de andre kasserede sten, sendt til en skærveknuser," lød graverens svar.

Livsværk bliver genopdaget

Efter berømmelsen i 1900-tallets første halvdel, blev Christoph Voll nærmest glemt hertillands. Først i de allerseneste år er han begyndt at optræde i danske opslagsværker. Men sagen er, at han ikke bare blev overset i Danmark – det var også den skæbne, han fik i efterkrigstidens Tyskland og Europa. I flere artikler og bøger om tysk kunst bliver han omtalt som "den glemte kunstner".

Christoph og Erna Voll i atelieret i den sachsiske hovedstad Dresden, ca 1925. Christophs træskulpturer kredsede i begyndelsen om social nød efter Første Verdenskrig, med motiver af tiggere, blinde og arbejdere. Foto: Christoph Voll Nachlass.

Det er dog en glemsel, som nu er slut på den internationale kunstscene. I 2008 blev en af hans træskulpturer solgt for halvanden million kroner – fire gange mere end auktionshuset Christie's vurdering. Samtidig er museernes interesse steget.

I 2007 blev Voll præsenteret på en soloudstilling i Bremen under overskriften "Et livsværk bliver genopdaget". Her skrev kunsthistoriker Arie Hartog i kataloget om billedhuggeren: "Volls skulpturer har et særligt nærvær og en speciel direktehed. På den ene side trodser disse kvaliteter almindelige beskrivelsesmønstre; på den anden side er det det, som bestemmer denne kunstners særlige plads i den europæiske skulpturhistorie".

Voll blev også eksponeret, da man i München i 2013 fandt hundredvis af kunstværker fra nazisternes plyndringer under Anden Verdenskrig. To af værkerne var Voll-malerier. Hans værker har siden været vist på flere store udstillinger om Weimarrepublikkens ekspressionisme og realisme.

Børnehjem og skyttegrave

Han blev født i München i 1897 som søn af billedhuggeren Roman Voll og maleren Augusta Felicitas. Efter faderens tidlige død sendte moderen Christoph på et katolsk klosterbørnehjem, og her kom han til at opleve fysiske overgreb og streng tugt fra nonner og munke. Det var en barndom, der skabte en livslang social indignation.

I 1911 flyttede han med moderen til Dresden, kom her i lære hos billedhuggeren Albert Starke og begyndte dermed sin kunstneriske livsbane.

Christoph Voll, Selvportræt (Selbstbildnis) fra ca. 1925, sydamerikansk eg, 100 cm. Arbejdet i træ var noget af det, Voll var bedst til, og han fremstillede en lang række figurer i træ. Blandt de vigtigste er dette selvportræt, som viser den selvtilid, som karakteriserede Voll allerede i midten af 1920'erne. Foto: Christoph Voll Nachlass.

Den blev afbrudt af Første Verdenskrig, hvor han skulle kæmpe i skyttegravene i Flandern i 1915 og Somme i 1916. Han var frem til 1918 på Østfronten og blev dekoreret med Jernkorset af 2. klasse på grund af tapperhed.

Efter krigen blev Voll optaget i den kendte ekspressionistiske gruppe Dresdner Sezession, og han begyndte på kunstakademiet. Allerede i 1922 fik han sin første særudstilling i Dresden, hvor han gjorde indtryk med "en mere realistisk stil og en særlig håndværksmæssig kunnen", skriver kunsthistoriker Anne-Marie Kassay-Friedländer i biografien *Der Bildhauer Christoph Voll 1897-1939*.

Hans træskulpturer kredser om social nød efter krigen med motiver af tiggere, blinde og arbejdere. Hans barn-dom satte også sit præg med ulykkelige børnehjemsbørn, strenge nonner og sexfikserede munke. Han lavede flere portrætter af kulturpersoner, blandt andet af sin gode ven i Dresden, Otto Dix.

Endelig er tykke kvinder, der afviger fra skønhedsdealerne, et tema. Hans værker har en vitalitet, der forle-ner "både det skønne og det afvigende" med værdighed, skriver Kassay-Friedländer, som hylder Volls bedste krops-skulpturer for at have en helt særlig troværdighed, der er langt forud for sin tid.

Men så kom Erna

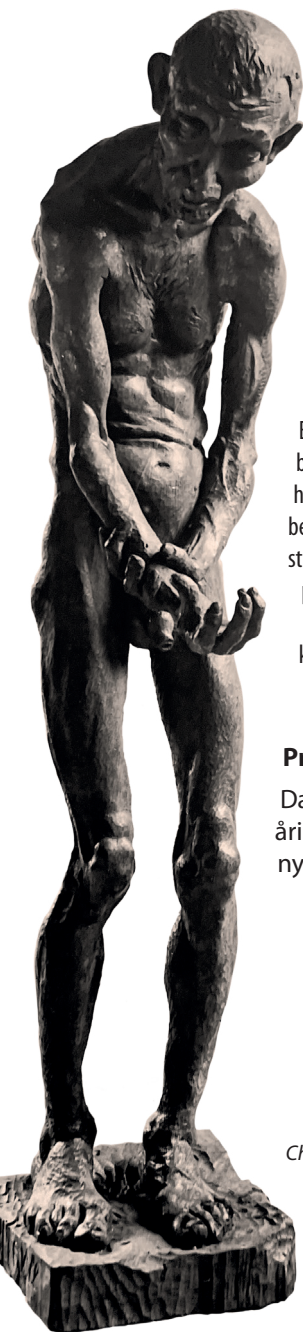
På kunstakademiet mødte han den jævnaldrende kunstmaler Erna Sørensen, der var elev hos den berømte ekspressionistiske maler Oskar Kokoschka. Hun var lærerdatter fra Dalby ved Kerteminde, gik på Harald Giersings kunstskele i København, men drog til den gamle kulturby Dresden sammen med sin søster Nanna, der ville studere musik.

I 1922 blev Christoph og Erna gift, og ifølge Anne-Marie Kassay-Friedländers biografi kunne Kokoschka ikke begribe, at Erna Sørensen foretrak "denne vilde mand, der lige er kommet tilbage fra krigen". Ægteskabet betød, at de snart ventede datteren Karen, og Erna valgte at stoppe sin lovende malerkarriere.

Erna drog til Dresden for at studere under kunstneren Oskar Kokoschka. Efter indgåelsen af ægteskabet med Christoph dropper Erna sin egen karriere for at kunne støtte 100 procent op om sin mands arbejde. Erna blev den klippe, som grundede Christoph, og gjorde ham i stand til at klare sig gennem stor modgang og dybe traumer. Foto: Christoph Voll Nachlass.

Familien rejste i de kommende år på ferier i Danmark, hvor de både besøgte Ernas fynske hjemstavn og en vestjysk familiegren, som om sommeren tog kunstnerparret med til stranden ved Blåvand. Christoph blev betaget af havet og klitterne, og badende kvinder er et tilbagevendende tema i hans skulpturer, tegninger og malerier.

Christoph Volls veje fører også længere mod nord. I 1924 rejste han sammen med Ernas søster Nanna til Norge med en ambition om at besøge Edvard Munch. Erna havde lige født datteren Karen, så de to blev hjemme. Karens datter, Johanna Voll, fik mange år senere historien fortalt af sin moster Nanna og fortæller i dag, hvordan Christoph Voll kom i audiens hos den norske mester:

Edvard Munch, der på det tidspunkt havde trukket sig tilbage fra omverdenen, lukkede op for dem, og efter han havde set billeder af morfars værker, inviterede han dem begge indenfor. Moster Nanna måtte dog kun sidde i havestuen og spille på hans flygel, hvilket var stort, da han i den periode ellers overhovedet ikke ville have kvinder ind i huset. Edvard Munch blev meget glad for morfar og hans kunst og udtalte sig også meget rosende om hans væsen.

Professorat og gennembrud

Da Voll kom hjem fra Norge, blev han – som 27-årig – udnævnt til professor i skulptur på den nye kunsthøjskole i Saarbrücken, hovedbyen

*Christoph Voll, Ecce Homo, ca. 1925, egetræ.
I begyndelsen af karrieren, under Weimarrepublikkens krise, var Volls værker præget af social indignation. Blandt de mest kraftfulde er den store figur Ecce Homo, som afbilleder en nøgen tigger fra Dresden. Foto: Christoph Voll Nachlass.*

i Saarområdet. Det var løserevet fra Tyskland efter Første Verdenskrig, underlagt Folkeforbundet og præget af franske impulser. Her skabte Voll de næste år nogle af "sine betydeligste træskulpturer, der er båret af proletarisk udtryk og tyngde", som kunsthistorikeren Dietrich Schubert har skrevet i Frankfurter Allgemeine Zeitung.

I 1924 deltager Voll også – sammen med Käthe Kollwitz, Otto Nagel, Otto Dix, og George Grosz – på en udstilling i Sovjetunionen. Også i Frankrig bemærkes Voll, da det parisiske tidsskrift Cahiers d'Art laver et rundspørge om tidens vigtigste kunst. Her bliver den unge billedhugger som nævnt kaldt en *réaliste extraordinaire* af kunstkritikeren Will Grohmann.

I 1927 havde Voll en soloudstilling i Berlin, der gjorde ham kendt i den bredere offentlighed.

I kommunisternes dagblad Rote Fahne blev det understreget, at "Volls kunst reflekterer et tilhørsforhold til proletariatet", mens flere konservative aviser kritiserede Voll for at mangle æstetisk sans. Men hos andre borgerlige kritikere lød der anerkendelse. Julius Meier-Graefe skrev i Frankfurter Zeitung, at tidens største billedhuggerikon Ernst Barlach nu har fået "Voll som nabo".

Voll modtog flere priser, og den tiltagende hype betød, at han fik en mere attraktiv professorstilling i den sydvesttyske universitetsby Karlsruhe. Her begyndte han at arbejde med granit, marmor og andre stenarter. Han søgte også mod mere gængse skønhedsidealiser. Både Erna og datteren Karen blev hyppigt brugt som modeller.

I 1930 opnåede han den hæder at få udstillet sin nøgenskulptur *Badende* på Biennalen i Venedig. Den var modelleret efter hustruen. Andre store værker i denne tid var også kvindekroppe: *Eva eller opvågningen* (1928-33) og *Model med fletninger* (1932).

Ligeledes blev industriarbejderen et motiv, som tiltrak Voll. Det var ikke bare en udbredt tendens i tidens kunst og litteratur, men også i det politiske liv, hvor kommunister, socialdemokrater og nazister alle kæmpede om arbejdernes hjerter, som sås som nøglen til at vinde magten.

Heroiserende æstetik

I 1933 kom nazisterne til magten, og de rettede blikket mod Voll, som blev kaldt "kommunist" og "kulturbolsjevik". Han blev indkaldt til en disciplinærsag, hvor han blev truet med fyring og "genopdragelse" i kz-lejr. Beviserne for hans antifascistiske engagement var tydelige nok, men han klarede frisaag ved at underskrive en erklæring om, at han "anerkender den nye stat".

Når Voll i starten blev tolereret af nazisterne, var det, fordi de bifaldt flere af hans arbejderskulpturer. I 1934 roste Hitler angiveligt en af dem, og det fik naziledere i Mannheim til at bestille en ni meter høj skulptur med titlen *Arbejdets monument/Folkefællesskabet*. Voll leverede dog ikke varen, hvilket øgede den økonomiske smalhals, familien nu befandt sig i.

I stedet sagde han i 1936 ja til en tvivlsom bestillingsopgave, som skulle vise en ørn, der bliver holdt fast af en ung mand. Den nazistiske opgavegiver har tænkt det som symbol på den nye stat. Da skulpturen var færdig, var mandens krop ikke så muskuløs og ørnens udtryk ikke så aggressivt, som opgavegiveren havde ønsket. Ikke desto mindre vidner værket heroiserende æstetik om en billedhugger, der er på kant med sin kunstneriske integritet.

Bagefter siger han dog nej til at modellere Hitlers hoved på en Bismarck-statue, og Voll bliver igen skydeskive og bagvaskes i SA-ernes blad som "kommunistpartiets tidligere yndling".

Christoph, Erna og Karen Voll lever efterhånden som pariaer, hvilket Erna beskriver i et interview med Berlingske Tidende i 1948: "Gang på gang gennem årene måtte min mand udholde daglange forhør, hvor man gjorde hvidt til sort og sort til hvidt – en åndelig tortur, som nedbrød ham fuldstændig".

I 1937 blev to af Christoph Volls skulpturer fra 1920'erne, *Kvinde (gravid)* og *Hoved med hænder*, samt en akvarel og et træsnit udvalgt til den store *Entartete Kunst*-udstilling i München. Den blev åbnet af Hitler og viste de fremmeste eksempler på, hvad han og Goebbels så som "degenereret".

Christoph Voll var søn af billedhuggeren Roman Voll og maleren Augusta Felicitas. Hans kunstneriske livsbane blev afbrudt af Første Verdenskrig, hvor han skulle kæmpe for det tyske kejserrige i en meningsløs skyttegravskrig frem til 1918. Mange i hans generation blev mærket af krigen, både fysisk og mentalt. Foto: Christoph Voll Nachlass.

Familien Voll med venner ved havet i Danmark. De besøgte ofte Ernas fynske hjemstavn og hendes vestjyske familie, som tog kunstnerparret med til Blåvand om sommeren. Christoph blev betaget af havet og badende kvinder. Foto: Christoph Voll Nachlass.

Samme år afviste han et "tilbud" om at skabe en heroisk hyldest til "SA-manden", og han blev fyret fra sin stilling i Karlsruhe. Der blev udstedt både udstillingsforbud og udrejseforbud, og flere af hans værker blev vandaliseret af nazisterne.

I de næste to år blev den psykisk knækkede billedhugger hastigt mærket af sygdom. Han døde i 1939, kun 42 år gammel. Kort tid efter fik Erna Voll tilladelse til at besøge sin danske familie, og hun fik dermed Christophs aske, 15-årige Karen og sig selv ud af Nazityskland. Egentlig havde

Christoph ønsket at få sin aske strøet ud i Vesterhavet, men det var ikke tilladt, så kompromiset blev kirkegården i landsbyen Oksby, der i dag er vokset sammen med Blåvand. Erna beskrev det sådan i 1948:

Vi havde tilbragt herlige ferier ved Vesterhavet, og en dag for år tilbage gik vi over Oksbys lille vindblæste kirkegård og så en åben grav i det fineste hvide sand. "Her kunne jeg lide at blive begravet engang", sagde Christoph – "i det smukke lysende sand ud mod det åbne hav, hvor vinden evigt synger i de gamle fyrretræskroner".

24 år senere, i 1963, døde Erna i København, og hendes sidste ønske var at blive begravet ved siden af sin tyske mand på den lille vindblæste kirkegård.

I Christiansborgs kældre

I Danmark og Norge blev der, samtidig med at Christoph Voll lå for døden, arbejdet på at få hans kunst ud af Tyskland. I Danmark kendte Christoph professor Oluf Thomsen og kunstmaleren Vilhelm Lundstrøm og havde kontakt med Ny Carlsbergfondet. Desuden var Christoph Voll ven med Edvard Munch. Disse mennesker hjalp med at få 100 af Volls truede værker ud af Tyskland ved at arrangere en udstilling i Oslo med Munch som en slags protektor. Christophs barnebarn Johanna giver i dag denne uddybende beskrivelse:

Da Munch sidst i 1930'erne så, hvad vej det gik for kunstnerne i Nazityskland, talte han med et stort museum i Oslo om at redde morfars kunst ved, at man officielt fra Norges myndigheder skrev til de tyske myndigheder og bad om tilladelse til at få hans værker til Oslo for at lave en udstilling. Det tog nogen tid, før tyskerne gav et negativt svar, men i mellemtiden lykkedes det morfars venner at få en meget stor del af hans værker pakket i en plomberet godsvogn. Dette betød at vognen kørte ubrudt ind i Danmark, som jo endnu ikke var besat.

I Danmark blev kunstværkerne gemt i sikkerhed i Christiansborgs kældre og ude på landet hos Ernas fynske familie. Johanna Voll fortsætter:

Det var mormors sagfører, landsretsadvokat Ejvind Koefoed, der havde forbindelsen til Christiansborg. Jeg har hørt, at det hele tiden havde været planen, at vognen skulle stoppe i Danmark, at udstillingen i Norge kun var "for at narre fjenden". En dristig plan, som har krævet mange venner og en del held og lykke.

Tyskerne fik under Besættelsen aldrig færten af Volls kunstværker, men de forsøgte at få Erna og Karen Voll, der var tyske statsborgere, sendt tilbage til Tyskland. Men inden det skete, fik Erna sit danske statsborgerskab tilbage, som nu også gjaldt for datteren Karen. Dermed var de i sikkerhed.

"Den uretfærdigt glemte"

Efter krigen blev Volls værker udstillet på Koloristernes efterårsudstilling på Charlottenborg i 1948, hvor de fyldte billedhuggersalen. Berlingske Tidende skrev, at Voll var "en Mand, hvis Navn vil leve i Kraft af et stort Talent og en sjælden haandværksmæssig Dygtighed – i Kraft af en Række glimrende Arbejder, som snart vil blive placeret paa Museer i Europa og Amerika".

Vurderingen var omvendt afdæmpet i Socialdemokraten, der skrev: "Den tyske billedhugger Christoph Voll viser en drøj realisme indstøbt i en temmelig tør og hård form".

Bagefter sørgede Erna Voll for, at værkerne kom tilbage til Karlsruhe, hvorfra de bedre kunne blive bevaret og promoveret. Byens kunstmuseum gav i 1950'erne Voll oprejsning ved at placere flere af hans granitskulpturer i byens parker.

Men efter krigen blev den dominerende retning i Vesttyskland den genstandsløse kunst. Tidsånden var ikke med realismen og Volls lidenskabelige billeder af den menneskelige figur.

Samtidig blev forvaltningen af værkerne en rodet affære. Karen Voll, der overtog ejerskabet efter Ernas død i 1963, overlod samlingen til en kurator fra Milano. Her forsvandt flere værker på mystisk vis, og man lavede ulovlige bronzefastøbnings af Volls træskulpturer. Desuden gemte man monumentale skulpturer på magasiner uden at få afklaret ejendomsretsforholdene, og så kunne de ikke komme på udstilling.

Christoph Voll, Nøgen kvinde (Frauenakt) fra 1922-23, egetræ, 43 cm. Frodige og stærke kvinder var blandt Volls yndlingsmotiver og han fandt især inspiration hertil i sin hustru, Erna, samt dennes to søstre, Nanna og Holcha Krake. Foto: Christoph Voll Nachlass.

I efterkrigstiden blev Voll gerne omtalt af kunsthistorikere som "den uretfærdigt glemte" ekspressionist og realist, så i 1980'erne blev den italienske kurator fyret og ansvaret lagt i hænderne på en kurator fra Stuttgart.

I denne periode opnåede Volls kunst dog den anerkendelse, at udstillingen *German Expressionist Sculpture* i Los Angeles i 1983 gav en fornem placering til hans skulptur af en nedslidt proletar, hovedværket *Ecce Homo* fra 1925.

Men indtil årtusindskiftet var der relativt stille om den tyske kunstner. Det store comeback kom først, da det fine billedhuggermuseum i Bremen i 2007 opsatte en stor so-loudstilling om ham.

Sidste udkald i Blåvand

Efter mere end to årtier hos kuratoren i Stuttgart er Christoph Volls *Nachlass* i dag lagt i hænderne på universitetsforsker og kurator Kristoffer Damgaard i Danmark, hvor Volls efterkommere også bor.

"For mig at se er budskaberne i hans kunst lige så relevante i dag som i 20'erne og 30'erne. Voll brød sig virkelig

Christoph og Ernas lille røde gravsten i lapidariet på Oksby Kirkegård. Stenen blev reddet fra skærveknuseren, og befinder sig i dag i Christoph Volls *Nachlass* i Nordsjælland. Foto: Leif Sepstrup/sepper.dk.

ikke om kollektivistisk tænkning", siger Kristoffer Damgaard, og fortsætter:

Når man fraskriver det personlige, moralske ansvar i den hellige sags tjeneste, så skabes grobunden for de værste uhyrligheder. Det oplevede Voll i sin barndom i de strikse katolske børnehjem, hvor vold, perversion og afstum-pethed kendetegnede barnelivet. Han oplevede det igen som ung mand, da han i 1915 kastede sig ind i Første Verdenskrigs nationalistisk drevne vanvids-spiral. Og han gennemlevede det atter som etableret kunstner, da politiske ideologier blev til monstrøse apparater, som ødelagde en hel generation og et helt folk. Voll oplevede alle disse kollektivistiske identiteter på egen krop og brugte kunsten til at kritisere dem. Han gik meget op i sociale fællesskaber og menneskelig nærhed, men han insisterede på mennesket og det individuelle moralske ansvar. Det er måske en lektie, vi godt kunne tåle at høre igen i dag. Derfor arbejder vi også ihærdigt på at få Volls kunst tilbage i rampelyset.

I Volls *Nachlass* i Nordsjælland har man for øvrigt også Christoph og Ernas sløjfede gravsten stående. Den nåede altså aldrig helt til skærveknuseren og er nu blevet rensat for alger og snavs.

I 2018 havde barnebarnet Peter Voll nemlig opdaget et foto af stenen i Blåvand på gravstens-websitet sepper.dk. Det var på det tidspunkt, hvor man lokalt planlagde at rydde kirkegårdens *lapidarium* med sløjfede gravsten. Peter Voll ringede så til kirkegårdskontoret og fik lov til at hente bedsteforældrenes sten. Derpå kørte hans søn Nicolai Voll – Erna og Christoph Volls oldebarn – til det vestjyske og fik stenen udleveret, inden den kom til skærveknuseren. "Det var sidste udkald!" blev der sagt.

Nicolai Voll siger i dag, at han håber på, at gravstenen kan vende tilbage til Blåvand, og at et mindsted for oldeforældre kan etableres i nærheden af deres gamle gravsted.

Artiklen er en let omarbejdet udgave af artikel i Weekendavisen.

Jesper Vind (født 1965) er cand.mag. i historie og tysk, og er Weekendavisens Tysklandsmedarbejder. Han har bidraget til byguiden *Berlin* (Aarhus Universitetsforlag, 2012), forfattet *Det nye tyske højre – politik, rødder, idéer* (Gyldendal, 2017), og skrevet om tysk historiepolitik i *Geopolitical Amnesia* (McGill-Queen's University Press, 2020).